

Корольок Т.В., Вознюк О.В. Головні аспекти проблеми моніторингу якості освіти // Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 335-343.

О.М. Корольок
О.В. Вознюк

4.1. ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Якість освіти – це багатовимірне методологічне поняття, яке віддзеркалює суспільне життя, а саме: соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні та інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя. Як системний об'єкт її характеризують якість мети, якість педагогічного процесу і якість результату. "Національною доктриною розвитку освіти" й чинною законодавчою базою визначено якість мети освіти, а державними стандартами освіти – якість навчальних результатів.

При цьому освітній стандарт як складова якісної освіти має такі структурні компоненти: стандарт можливості навчатись, стандарт змісту навчання та стандарт навчальних досягнень. Стандарти змісту і стандарти навчальних досягнень – взаємозалежні й зумовлені критерієм можливості навчатись, що, в свою чергу, залежить від мотивації навчання, відповідності цілям навчання, запропонованої методики навчання та діяльності педагога як помічника в навчанні. Поєднання таких складників у процесі навчання дає змогу особистості обрати власний освітній стандарт, який буде задекларований концептуально і підтверджений втіленням конструктивних ідей у житті.

Суттєво, що серед характеристик так званого індексу розвитку людського потенціалу, за яким ООН порівнює рівень соціального й економічного розвитку країн, показник освітньої діяльності є одним із трьох основних індикаторів у інтегрованій оцінці людського розвитку.

Загалом, якість педагогічного процесу ще залишається предметом обговорення і дискусій, полем для наукових досліджень і практичної апробації.

Однак, як зазначає В.О. Огнев'юк, на сьогодні в Україні відсутня повноцінна система оцінювання якості освіти, яка була б адекватна стратегічним завданням трансформації не лише освіти, а й суспільства в цілому, створення через освіту умов інноваційного розвитку держави, побудованої на "економіці знань". Проблема моніторингу якості освіти – одита із найбільш актуальних, оскільки мова йде про забезпечення зворотного зв'язку для прийняття стратегічних управлінських рішень у сфері освіти. Слід визнати, що системі моніторингу якості освіти в Україні ще не вибудовано. Показники діяльності навчальних закладів, їх керівників та педагогів, що використовуються нині, мають або декларативний, або статистичний характер, а відтак не можуть стикуватися із міжнародними системами показників якості.

Проблема якості освіти та освітнього стандарту багатоаспектна. На рівні філософського узагальнення питання якості освіти розробляли В. Вікторов, Є. Владимирська, Б. Жебровський, І. Зязюн, В. Кремень, А. Субетто; в загальній педагогіці – С. Бабинець, В. С. Раков; у соціально-психологічному контексті – О. Бажановська, М. Слюсаревський, В. Шейнгольц; психолого-педагогічний аспект проблем особистості досліджували С. Подмазін, А. Сологуб; моніторинг стандартів в освіті – А. Тайнджман; управління якістю освіти – В. Войтенко, А. Лавренюк, Т. Лукіна. Загалом, науковцями досліджуються різні аспекти якості освіти і її контролю. Аналізуються загальні питання управління якістю освіти (М. Поташник, Д. Матрос, Н. Мельникова), проблеми моніторингу якості (С. Шишов, В. Кальней, Л. Башарина), розглядається внутрішнє управління якістю навчального процесу (В. Панасик, В. Лазарев), вивчаються методи оцінювання якості освіти і навчання (В. Краєвський, І. Лернер, М. Скаткін, Ю. Бабанський). У дослідженнях проблеми формування якісних знань учнів в умовах традиційного навчання значний внесок зробили А. Алексюк, Т. Давиденко, Л. Зо-ріна, Т. Коган, Є. Красновський, І. Кулібаба, І. Лернер, В. Онищук, М. Скаткін, Т. Шамова та ін.

Зазначимо, що оцінювання якості освіти залежить від мети освітнього процесу. У цьому контексті вельми важливим є інтегральний аналіз цієї мети, який був проведений авторами даного розділу. Загалом, освітні цілі відповідають закону України "Про освіту", де говориться: "метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями". У "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті" наголошується, що "головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінностей громадянського суспільства". У цілому у державних освітніх документах йдеться про розвиток: 1) особистості як суб'єкта цінностей (аксіологічна мета: формування особистості як вищої цінності);

2) громадянина як суб'єкта мислення, члена суспільства, котрий розуміє за допомогою мислення свої права і обов'язки (гносеологічна мета: формування мислячої істоти як суб'єкта суспільних відносин); 3) фахівця як суб'єкта діяльності (праксеологічна мета: формування здатності до діяльності як передумови економічного базису суспільства).

Зазначені висновки виражають дух нової інтеграційної освітньої парадигми, яка спрямовується на соціальне замовлення суспільства, основні елементи якого, як довели М.М. Скаткін, І.Я. Лернер, В.В. Краєвський та ін. полягають в організації передачі соціального досвіду, а саме: 1) знання про природу, людину, техніку, 2) досвід способів діяльності (навички, уміння) та творчої діяльності, 3) досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу, своєї діяльності.

Зазначене вище пояснює те, що якість освіти зазвичай розглядається як єдність двох сторін освіти: процесуальної і результативної, де якість освіти-процесу є сукупність властивостей навчання та виховання, які визначають його пристосованість до реалізації соціальних цілей щодо формування особистості", а якість освіти-результату є "якість особистості, соціально-громадянська зрілість, рівень знань і вмінь, творчих здібностей та мотивованості (Управління якістю освіти, 2003).

Відтак, на зазначені універсальні цілі освіти мають орієнтуватися заходи як професійної підготовки спеціалістів так і заходи її оцінювання. Відмітимо, що в Україні запровадженню Державні стандарти освіти і системи незалежного оцінювання навчальних досягнень, які стосуються процедури моніторингу якості освіти, які потребують свого законодавчого та нормативного уточнення. Зазначимо, що моніторинг в освіті – це насамперед системна процедура, яка не обмежується контролюючою функцією. Його мета і ширша, і глибша. Вона полягає не лише у відстеженні стану певного суб'єкта освітньої діяльності, а, скоріше, націлена на з'ясування чинників його розвитку, зміни стану освіти тощо. А це, швидше, належить до сфери оцінювання. Тобто констатуюча частина моніторингу – вивчення стану функціонування певного об'єкта дослідження – не мета, а лише передумова вибору стратегії змін, потрібних для розвитку цього об'єкта та пошуку способів реалізації цієї стратегії [О.І. Ляшенко).

У цілому можна визначити такі об'єкти та завдання моніторингу освіти:

- якість навчальних досягнень учнів, рівень їх соціалізації;
- зв'язок між успішністю учнів і соціальними умовами їх життя, результатами роботи педагогічних працівників, рівнем їх соціального захисту, моральними установками, запитами, цінностями тощо;
- якість кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного, лабораторного забезпечення й оснащення навчальних закладів;
- величина впливу на навчальний процес державних стандартів освіти, початкових програм, організації шкіл і класів, методичного і технічного обладнання та інших факторів;
- педагогічна практика та успіхи учнів залежно від соціального статусу та аналізувати політику держави в галузі забезпечення гарантій доступності освіти та поліпшення її якості;
- чинники, які впливають на хід і результати освітніх реформ з метою зменшення негативного їх впливу (або навіть і нейтралізації);
- результати функціонування закладів освіти, систем освіти з метою визначення найбільш оптимальних шляхів їх розвитку.

Зазначене вище дозволяє провести класифікацію видів моніторингу в освіті:

інституційний моніторинг (дослідження на рівні окремого навчального закладу або спорідненої групи закладів; регіональний моніторинг охоплює показники діяльності певних груп навчальних закладів на рівні району, міста, області; державний моніторинг проводиться за найбільш загальними показниками, що характеризують діяльність системи освіти в цілому або за окремими її складниками);

інформаційний моніторинг (має на меті збирання, накопичення, аналіз, структуризацію та інтерпретацію даних за певною, наперед визначеною сукупністю показників за умови, що аналіз має констатуючий характер; зазвичай інформаційний моніторинг використовується для вироблення поточних управлінських рішень);

діагностичний моніторинг (використовується переважно для оцінювання змісту освіти, рівня навчальних досягнень тощо; для діагностичного моніторингу характерна відсутність збирання попередньої інформації про певні особистісні характеристики суб'єктів освітнього процесу, оскільки його головна мета – це ідентифікація загальних показників з метою коригування змісту освіти, підвищення рівня кваліфікації викладачів, поліпшення матеріально-технічних умов діяльності навчальних закладів тощо);

порівняльний моніторинг (проводиться для вироблення реальної оцінки стану системи, починаючи від рівня конкретного навчального закладу, коли поряд із тестами і статистичною інформацією збирається й додаткова інформація за низкою показників (наприклад, особливості соціального становища, регіональні особливості тощо), які до того ж найчастіше знаходяться поза впливом навчального закладу, але можуть суттєво впливати на показники його діяльності);

прогностичний моніторинг (призначений для встановлення і передбачення основних тенденцій діяльності системи освіти та її розвитку; зокрема, одним із найважливіших для прогностичного моніторингу є завдання визначення соціальних запитів до освіти і відповідності потенціалу системи освіти у їх задоволенні).

При цьому систему моніторингу освіти можна розглядати на таких рівнях її функціонування: *інди-*

відуальний (самооцінювання учнями й студентами якості своєї загальноосвітньої й професійної підготовки, суспільної, професійної та життєвої компетентностей, досвіду опанування алгоритмічними та евристичними способами діяльності, навичками критичного мислення тощо); *локальний* (оцінювання навчальним закладом якості освіти учасників навчально-виховного процесу, досягнення ними поставленої мети в опануванні вимог державного стандарту відповідного рівня освіти, коригування стратегії розвитку за соціальними, педагогічними, економічними та іншими показниками); *муниципальний* (оцінювання місцевими органами управління суб'єктів освітньої діяльності (рівень навчальних досягнень учнів і студентів, кваліфікації та педагогічної майстерності учителів і викладачів, компетентності керівників навчальних закладів тощо) та порівняння результатів діяльності власної мережі навчальних закладів); *регіональний* (оцінювання ефективності функціонування місцевої системи освіти, зокрема підпорядкованих органів управління, забезпечення ними державної освітньої політики в регіоні, вибіркове вивчення ефективності роботи окремих навчальних закладів і органів управління, вдосконалення мережі навчальних закладів на підставі аналізу одержаних даних); *державний* (акцентоване й узагальнене оцінювання якості функціонування національної системи освіти та порівняння її показників з міжнародними індикаторами й системами, забезпечення єдиної методології державної атестації випускників навчальних закладів, аналіз і порівняння стану реалізації державної політики в галузі освіти у регіонах України).

Згідно із соціально-педагогічним критерієм також виділяють три рівні якості освіти: плановий (соціальне замовлення школи); такий, що реалізується (реальний навчальний процес); досягнутий (результат).

Розглянемо **загальні вимоги до педагогічного моніторингу** ¹.

Педагогічний моніторинг є одним із головних механізмів контролю якості освіти. Спочатку термін "моніторинг" (від лат. monitor – "той, що контролює") вживався у техніці й природознавстві, а вже потім став загальнонауковим. З-поміж багатьох визначень педагогічного моніторингу (Г. Єльникова, Т. Єсенкова, В.Кальней, В. Кремень, А. Майоров, С. Шишов) привертають увагу узагальнення С. Пехарєвої: 1)багатокомпонентний процес спостереження, оцінювання, регулювання та прогнозування розвитку діяльності педагогічної системи; 2) якісно новий вид контролю; 3) технологія безперервного спостереження діяльності об'єктів із застосуванням комп'ютера.

Моніторинг не ототожнюється із традиційним контролем, поширеним в останні десятиріччя минулого століття. Слід розмежувати поняття "контроль", "моніторинг", а також уточнити значення терміна "педагогічна діагностика".

Багато вчених (М. Альберт, Л. Даниленко, Ю.Конаржевський, М. Мескон, В. Пікельна, С. Пехарєва, З.Рябова, П. Третьяков, Ф. Хедоурі, Є. Хриков) вважають, що моніторинг успішно замінив на сучасному етапі контроль, поглибивши і розширивши характеристики останнього. На нашу думку, педагогічний моніторинг об'єднує форми педагогічного контролю і педагогічної діагностики.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика понять
"педагогічний контроль" і "педагогічний моніторинг"

Зміст	Поняття	Відмінні ознаки	Схожі ознаки, функції
Педагогічний контроль		Діє за рішенням управлінських структур. Одноразовий акт, емпіричне збирання матеріалів. Стихійність, безсистемність, несистематичність, непристосованість до мінливих умов, спостереження об'єкта у стані стабільного функціонування. Об'єкти кожного року змінюються.	Особистісно орієнтований підхід. Функція спостереження. Функція контрольної-оцінна. Функція корекційна. Функція прогнозування. Функція стимулюючомотиваційна.
Педагогічний моніторинг		Створює об'єктивну наукову базу для прийняття управлінського рішення, створює умови для річного, перспективного, стратегічного планування. Має статус дослідження, комплексний характер. Безперервність, спрямування на одні й ті самі об'єкти, періодична повторюваність; постійне поповнення інформаційної системи, оперативне реагування на зміну умов, спостереження об'єкта у стані розвитку.	Функція комунікативна. Функція інформаційно-просвітницька. Функція наукова. Зворотний зв'язок. Наявність критеріїв оцінювання, визначення рівнів, аналіз показників.

У наукових дослідженнях термін "педагогічний моніторинг" нерідко замінюють поняттям *педагогічного діагностування*, яке встановлює рівень готовності майбутнього вчителя до педагогічної діяльності. Педагогічна діагностика (від грецьк. "здібність розрізняти") – процес встановлення рівня розвитку суб'єкта діагностики, відстежування якісних змін, аналіз зібраної інформації з метою встановлення позитивних надбань та недоліків у професійному становленні студента педагогічного ВНЗ. Лінгводидакти-

¹ Климова К.Я. Теорія і практика формування мовно-комунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів: Монографія. – Житомир: ПП «РУТА», 2010. – С. 126-132

чне тлумачення діагностики пропонує Словник-довідник з методики викладання української мови (автори — І. Кочан, Н. Захлюпана): "Діагностика в навчанні мови — науково зумовлене з'ясування причин тих чи інших недоліків, помилок у знаннях <...>, щоб усунути обставини, які їх спричиняли".

Таблиця 2

Ключові характеристики педагогічного моніторингу

Ключова характеристика	ЗМІСТ
Мета	Спрямувати розвиток суб'єкта дослідження на досягнення бажаних результатів.
Об'єкт	Діяльність освітян (студентів — майбутніх учителів). Якість (змісту освіти, виконання навчальних планів, діяльності викладачів, управління, навчально-методичного забезпечення, засвоєння навчальних дисциплін), сформованість особистих якостей у випускників.
Предмет	Динаміка змін у діяльності суб'єкта діагностування.
Сфера застосування	Освіта. Масштабність, відкритість для ознайомлення.
Спосіб збору інформації	Опосередкований, з використанням технологій наукового дослідження, системи критеріїв і показників, зорієнтований на педагогів (майбутніх освітян), спрямований на вирішення завдань функціонування і розвитку.
Етапи проведення	Початковий, основний, завершальний.
Типологія	За характером завдань. За етапом освіти. За часовим проміжком. За періодичністю. За географією дослідження. За формами організації. За формами перевірки.
Рівні	Для моніторингу якості вищої освіти — кафедральний, факультетський, університетський, регіональний, державний, континентальний, світовий.

Термін "педагогічна діагностика" було введено німецькими педагогами у кінці 60-х на початку 70-х років ХХ століття. У своїх працях (Х.Вульф, К.Інгенкамп, І.Хартман, К.Клауер, та ін.) дослідники доводять, що педагогічна діагностика така ж давня, як і сама педагогічна діяльність, однак тільки в останніх двісті років ця діяльність набула наукового обґрунтування. К. Інгенкамп розуміє педагогічну діагностику як науку, тісно пов'язану з педагогікою: діагностична діяльність допомагає аналізувати навчальний процес і визначати результати навчання. Учителю спостерігає за учнями, проводить анкетування, обробляє дані спостережень й опитувань — при цьому передбачається обов'язкове ознайомлення респондентів з результатами обробки даних. Педагогічна діагностика спрямована на вдосконалення навчального процесу і виявлення прогалин у навчанні; вона підказує методистові подальші кроки, регулює його професійну діяльність. Беззаперечно, сучасна педагогічна діагностика набула якісно нових ознак, отже, вживаючи термін "педагогічна діагностика", вчені нерідко мають на увазі педагогічний моніторинг.

Моніторинг у системі вищої освіти класифікується, фактично, за тими ж самими параметрами, що й моніторинг у шкільній практиці: 1) за характером вирішуваних завдань, адекватних меті; 2) за досліджуваним етапом освіти — відбірний, навчальний чи підсумковий; 3) за часовим проміжком дослідження — ретроспективний, поточний чи випереджальний моніторинг; 4) за періодичністю (як часто проводяться процедури діагностування) — разовий, періодичний чи систематичний (у залежності від мети моніторингу); 5) за географією дослідження — локальний, регіональний, державний; 6) за формами організації — індивідуальний, груповий, фронтальний; 7) за формами перевірки: зовнішній контроль, внутрішній контроль, взаємоконтроль, самоконтроль. Беруться також до уваги інноваційні технології проведення моніторингу, комп'ютерне діагностування. Досліджуючи проблему комп'ютерного оцінювання професійних знань студентів, Л. Артемчук робить цілком слушний висновок про поступове входження до системи вищої освіти інформаційних технологій оцінки рівня професійної компетенції, коли технологізація процедур контролю й оцінки рівня професійних знань студентів, упорядкування інформаційної взаємодії всіх підсистем навчання забезпечує функціонування багаторівневого моніторингу.